

Competency Structures Of Syntactic Units: Comparative Analysis Of English, Korean And Uzbekistan

Turayev Jasurbek Qakhorovich
Researcher of UzDZTU

Introduction

In linguistics, the study of syntactic units is important not only from a structural perspective but also within the framework of the competence-based approach. The theory of competence encompasses the speaker's grammatical knowledge, communicative abilities, and pragmatic skills. Since the syntactic systems of English, Korean, and Uzbek belong to different language families, their comparative analysis is an effective means of identifying both common features and distinctions. The purpose of this study is to conduct a comparative analysis of the competence-based structures of syntactic units in the mentioned languages.

Kirish

Tilshunoslikda sintaktik birliklarning o'rganilishi nafaqat strukturaviy, balki kompetensiyaviy yondashuv asosida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Kompetensiya nazariyasi til egasining grammatik bilimlari, kommunikativ imkoniyatlari va pragmatik malakasini qamrab oladi. Ingliz, koreys va o'zbek tillari sintaktik tizimlari turli til oilalariga mansubligi sababli qiyosiy tahlil ularning umumiylik va farqlarini ochib berishda samarali bo'ladi. Mazkur tadqiqotning maqsadi ushbu tillarda sintaktik birliklarning kompetensiyaviy tuzilishlarini qiyosiy tahlil qilishdan iboratdir.

1. Nazariy asoslar

1.1. Sintaktik birlik tushunchasi

Sintaktik birlik — so'z birikmalari, gap va matn darajasidagi grammatik tuzilmalarni anglatadi. Ular tilning asosiy kommunikativ vositasi sifatida muhim o'rin tutadi Sintaktik birlik tushunchasi haqida batafsil ma'lumot

Sintaktik birlik – bu til tizimidagi grammatik tuzilmalar bo'lib, ular so'z birikmalari, gap va matn darajasida namoyon bo'ladi. Tilshunoslikda sintaktik birliklarning asosiy vazifasi – fikrni muloqotda mazmunli, tartibli va tushunarli tarzda ifodalash.

Sintaktik birliklarning darajalari. So'z birikmasi – ikki yoki undan ortiq so'zning grammatik bog'lanishi natijasida hosil bo'lgan birlik. Masalan, o'zbek tilida “yashil daraxt”, ingliz tilida “green tree”, koreys tilida 푸른 나무. Gap – tugallangan fikrni ifodalovchi grammatik birlik. Gaplarda so'zlarning joylashuvi, bog'lanishi va intonatsiya muhim ahamiyat kasb etadi. Matn – bir necha gaplarning mantiqan va grammatik jihatdan o'zaro bog'langan yig'indisi bo'lib, kommunikativ maqsadni kengroq ifodalaydi.

Sintaktik birliklarning asosiy xususiyatlari. Grammatik xususiyat: sintaktik birliklar tilning grammatik qoidalariga asoslanadi. Kommunikativ xususiyat: ular orqali inson o'z fikrini boshqalarga yetkazadi. Semantik xususiyat: birliklar ma'no tizimi orqali muloqotning mazmunini shakllantiradi. Pragmatik xususiyat: gapiruvchi va tinglovchi o'rtasidagi munosabat, kontekst va maqsadga moslashadi.

Turli tillarda sintaktik birliklarning namoyon bo'lishi. Ingliz tili – qat'iy SVO tartibida gap qurilishi asosiy vosita. Koreys tili – SOV tartibi va partikulyar qo'shimchalari sintaktik birliklarning bog'lovchi mexanizmi sifatida xizmat qiladi. O'zbek tili – SOV tartibiga ega bo'lsa-da, erkin so'z tartibi ham qo'llanadi. Qo'shimchalar sintaktik munosabatlarni ifodalaydi.

1.2. Kompetensiyaviy yondashuv nazariyasi

Kompetensiyaviy yondashuv tilni nafaqat grammatik tizim, balki muloqot vositasi sifatida o'rganishni ko'zda tutadi. Noam Chomsky tomonidan ilgari surilgan “Lingvistik kompetensiya”

va Dell Hymesning “kommunikativ kompetensiya” tushunchalari zamonaviy sintaksis tadqiqotlari uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kompetensiyaviy yondashuv tilshunoslikda tilni faqat grammatik tizim sifatida emas, balki muloqot vositasi sifatida o‘rganishga asoslanadi. Bu yondashuv til bilimining nazariy qoidalarini amaliy qo‘llash, ya’ni so‘zlovchining til imkoniyatlaridan mazmunli, tushunarli va maqsadga muvofiq foydalanish qobiliyatini tahlil qiladi.

Noam Chomsky va “lingvistik kompetensiya”. Amerikalik tilshunos Noam Chomsky (1928 y.) tomonidan ilgari surilgan “Lingvistik kompetensiya” nazariyasiga ko‘ra, til egasi ona tilining ichki grammatik tizimini ongida mukammal biladi. Lingvistik kompetensiya: gapiruvchi va tinglovchining grammatik bilimlari majmuasi. U, asosan, qoidabozlik (rules) va til tizimini nazariy darajada tushunishga qaratilgan. Masalan, ingliz tilida “She goes” va “She go” jumalari orasidagi farqni har bir til egasi tabiiy ravishda biladi.

Dell Hymes va “Kommunikativ kompetensiya”. Sotsiolingvist Dell Hymes (1927–2009) Chomsky qarashlarini rivojlantirib, “Kommunikativ kompetensiya” nazariyasini ilgari surdi. Unga ko‘ra, til egasi nafaqat grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzishni, balki uni qachon, qaerda va qanday shaklda ishlatish kerakligini ham bilishi lozim. Kommunikativ kompetensiya tarkibiga quyidagilar kiradi:

Grammatik kompetensiya – grammatik qoidalarni bilish.

Sotsiolingvistik kompetensiya – nutqni ijtimoiy vaziyatga mos ishlatish.

Diskursiv kompetensiya – matn va muloqotni yaxlit tashkil etish.

Strategik kompetensiya – kommunikativ qiyinchiliklarni yengish usullari (masalan, sinonim ishlatish, imo-ishora bilan izohlash).

Kompetensiyaviy yondashuvning zamonaviy sintaksisdagi o‘rni. Zamonaviy sintaksis tadqiqotlarida nafaqat gapning strukturaviy shakli, balki uning kommunikativ qiymati ham muhim hisoblanadi. Bu yondashuv til o‘rganishda ham asosiy tamoyillardan biri bo‘lib, chet tillarini o‘rgatishda grammatikani faqat qoidalar yig‘indisi emas, balki real muloqot vositasi sifatida talqin etadi. Masalan, ingliz, koreys yoki o‘zbek tilida bir xil gap grammatik jihatdan to‘g‘ri bo‘lishi mumkin, ammo u ijtimoiy vaziyatda noto‘g‘ri qo‘llansa, kommunikativ kompetensiya yetishmagan hisoblanadi.

1.3. Til kompetensiyasi va kommunikativ kompetensiya

Til kompetensiyasi insonning grammatik qoidalariga oid bilimni ifodalasa, kommunikativ kompetensiya til vositalaridan to‘g‘ri, o‘rinli va samarali foydalanish qobiliyatini anglatadi.

Kommunikativ kompetensiya — insonning til vositalaridan to‘g‘ri, o‘rinli va samarali foydalanish qobiliyati. Bu tushuncha Dell Hymes tomonidan taklif qilingan bo‘lib, tilni faqat qoidalar yig‘indisi emas, balki real muloqot vositasi sifatida o‘rganish zarurligini ta’kidlaydi.

Asosiy mazmuni: grammatik bilimdan tashqari, nutqning ijtimoiy, pragmatik va madaniy qirralarini qamrab oladi. Misol: Ingliz tilida “Could you open the window, please?” jumlasini muloqotda o‘rinli. Grammatik jihatdan oddiy buyruq shakli “Open the window!” ham to‘g‘ri, ammo ba’zi vaziyatlarda (masalan, rasmiy yoki hurmatli suhbatda) noto‘g‘ri yoki qo‘pol eshitilishi mumkin.

Farqi: til kompetensiyasi tilning ichki grammatik qoidalarini bilishga qaratilgan bo‘lsa, kommunikativ kompetensiya ularni amaliy, ijtimoiy va pragmatik jihatdan samarali qo‘llashga asoslanadi.

Bog‘liqligi: kommunikativ kompetensiya lingvistik kompetensiyaga tayangan holda shakllanadi; ikkinchisi birinchisini to‘ldiradi..

6. Xulosa

Sintaktik birliklarning kompetensiyaviy tuzilishi har bir tilda turlicha shakllanadi, lekin umumiy maqsad muloqotda mazmunni samarali yetkazishdir. Ingliz, koreys va o‘zbek tillarining qiyosiy tahlili universal qonuniyatlarni va milliy xususiyatlarni aniqlash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari til o‘qitish metodikasi, tarjima nazariyasi va madaniyatlararo kommunikatsiyada qo‘llanishi mumkin.

Kompetensiyaviy yondashuv tilshunoslikda grammatika va muloqotning uzviy bog'liqligini ta'kidlaydi. Chomsky tomonidan ilgari surilgan "lingvistik kompetensiya" nazariy poydevor vazifasini bajargan bo'lsa, Hymesning "kommunikativ kompetensiya"si bu tushunchani amaliy va ijtimoiy o'lchamlarda kengaytirdi.

Til kompetensiyasi va kommunikativ kompetensiya til egasining nazariy bilimlari va amaliy nutq faoliyatining ikki muhim qirrasi sifatida qoraladi. Birgalikda ular insonning tilni to'liq egallash darajasini belgilaydi.

Adabiyotlar

Chomsky N. Syntactic Structures. The Hague: Mouton, 1957.

Lee Iksop. Korean Syntax and Semantics. Seoul: Seoul National University Press, 2000.

Jo'rayev M. O'zbek tilining sintaksisi. Toshkent: O'qituvchi, 2010.

Richards J., Rodgers T. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press, 2014.